

OBSAH

	Prológ: Otrávené madlenky	9
I. ČASŤ	HODOVANIE, HLAD, BÁJKY	
jedna	Desiate roky: Posledné dni cárskej rodiny	17
dva	Dvadsiate roky: Leninov koláč	40
II. ČASŤ	LARISA	
tri	Tridsiate roky: Vďaka vám, súdruh Stalin, za naše šťastné detstvo	67
štyri	Štyridsiate roky: O guľkách a chlebe	92
päť	Päťdesiate roky: Chutné a zdravé	120
III. ČASŤ	AŇA	
šesť	Šesťdesiate roky: Kukurica, komunizmus, kaviár	151
sedem	Sedemdesiate roky: Majonéza mojej vlasti	177

IV. ČASŤ	NÁVRATY	
osem	Osemdesiate roky: Moskva cez pohárik	211
deväť	Deväťdesiate roky: Národné formou, socialistické chuťou	242
desať	21. storočie: Putin v Ritzi	271
V. ČASŤ	UMENIE SOVIETSKYCH RECEPTOV	299
	Autorská poznámka	327
	Poďakovanie	328
	Pramene	330

PROLÓG

OTRÁVENÉ MADLENKY

Kedykoľvek s matkou varíme, rozpráva mi o svojich snoch. Je ich tak veľa a sú také intenzívne, že ich má sklón katalogizovať a historizovať: sklňujúce čiernobiele filmy svojho stalinského detstva; štýlové trilery s agentmi KGB; melodrámy v hlavných úlohách s milencami, ktorých zničili povinnosti.

Predpokladám, že pre život strávený za železnou oponou matka často uviazne v osídľach vlastných snov – aj keď dnes, na prahu osemdesiatky a po takmer štyroch desaťročiach života v Amerike, sa zvykne zaseknúť na celkom fajn miestach. Napríklad v hlbokom labyrinte paláca, plného umeleckých diel a pripomínajúceho Metropolitné múzeum umenia, kde ako učiteľka na dôchodku pracuje ako sprievodkyňa. Vo farebnom finále svojho sna ju z tohto labyrintu zachraňuje oranžový balón, ktorý ju vynáša do prepychovej múzejnej kaviarne. Kde sa následne napcháva koláčikmi s krémovou plnkou.

Má však jeden sen z dávnych čias, ktorý mi porozprávala už mnohokrát a ktorý možno považovať za príznačný. Vidím ju, vyziabnutú, krátkovlasú, ako po špičkách vchádza do mojej izby, kde sa prebúdzam do beznádejnej ponurosti sovietskej socialistickej zimy. Bývame v miniatúrnom bytíku v spustnutom chruščovovskom paneláku z betónu a železa na okraji Moskvy. Píše sa rok 1968. Mám päť rokov. Sovietske tanky práve vtrhli do Prahy, nedávno nás opustil môj otec a odsťahovali sme sa z kafkovského komunálneho bytu neďaleko Kremľa, kde sa osemnásť rodín delilo o jednu kuchyňu. Mama si sadne vo vyblednutom župane s modrými nevádzkami na peľasť a dá mi na čelo chlácholivý bozk. Ale v jej očiach vidím *tosku*, čo je osobitný ruský výraz pre utrápenosť duše, zúfalé túženie. Hneď viem, že znovu mala *ten* svoj sen.

„Počuj, počuj, Aňuta,“ mrmle. „Znovu som sa zmenila na *lastočku* (lastovičku)... Ušla som z Ruska, preletela som ponad sovietske hranice a nikto odo mňa nechcel žiadne dokumenty. A zrazu som v Paríži! V *Paríži!* Krúžim ponad okrové ulice, poznám ich podľa Utrillových obrazov. V jednej malej uličke – volá sa Ulica mačky, ktorá chytá ryby – vidím očarujúcu kaviareň. Znesiem sa prudko na úžasne farebnú plátenú roletu. Chvejem sa od lahodnej vône jedla, celou bytosťou bolestne túžim ochutnať ho, prisadnúť si k ľuďom vo vnútri...“

V tomto okamihu moja mama precitne. Vždy na zlej strane vchodu. Vždy vyhladnutá, ohromene prahnúca po svete za hranicou, ktorý nikdy nemala uvidieť. Nostalgiou chutí, ktoré nikdy nemala okúsiť.

Všetky šťastné spomienky na jedlo sú rovnaké; všetky nešťastné spomienky na jedlo sú však rozdielne na svoj spôsob.

Mama i ja sme vyrastali v triumfalistickej, šarlátovej rozprávke o socialistickom nadbytku a úžasných úrodách. No v našich spomienkach niet šťastných kuchýň v idyllickom opare vanilky, niet v nich milých matrón, kladúcich na stôl dozlata prepečené sviatočné mäso. Čajové pečivo bohaté na buržoázne maslo? Áno, na to si spomínam... Spomínam si, ako mi mama čítala Prousta v tom chruščovovskom slume. Mne, na smrť otrávenej Francúzovým zmyslovým snívaním, ale omámenej myšlienkou na obyčajný, jedlý koláčik. *Ako asi chutí tá kapitalistická madlenka?* Zúfalo som to chcela vedieť.

Príbeh o sovietskom jedle je nevyhnutne kronikou túženia, nevyšlyšanej túžby. Čo sa stane, keď vaše najintenzívnejšie kulinárske spomienky súvisia s jedlom, ktoré ste v skutočnosti nikdy neochutnali? Spomienky na predstavy, vypočuté historiky, horúčkovité kolektívne snívanie, spôsobené sedemdesiatimi rokmi geopolitickej izolácie a nedostatku...

Až donedávna som o tých spomienkach priveľmi nehovorila. Ak sa ma niekto spýtal, prečo píšem o jedle, odrapkala som mu dobre nacvičenú odpoveď.

O tom, ako sme s matkou emigrovali z Moskvy bez otca v roku 1974 – utečenci bez štátnej príslušnosti, bez zimmníkov a bez práva na návrat. Ako sa moja kariéra klaviristky, absolventky Julliardu, skončila hneď koncom 80. rokov pre zranenie zápästia. A ako som pri hľadaní nového štartu takmer náhodou narazila na jedlo. A nikdy som sa už neobzrela späť. Po tom, ako som napísala svoju prvú kuchársku knihu *Nech sa páči, k stolu* o jedle v bývalom ZSSR, sa začali diať príjemné veci: vyšli

mi články v časopisoch, potom ďalšie kuchárky, ocenenia, takmer dve desaťročia cestovania a pozoruhodných jedál.

Toto spomínam len zriedka: načmáranú lebku so skríženými hnatmi ako varovanie, prilepené k hrncom v komunálnej kuchyni mojej starej matky, kde si súdruhovia spolubývajúci navzájom kradli mäso na polievku. Popoludnia, keď ma zúfalo napínalo z kaviáru v škôlke pre deti členov ústredného výboru – napínalo ma preto, lebo som mala pocit, že s ikrami elitnej straníckej ryby prijímam aj ideológiu, ktorú nemohla moja antisovietska mama prežrieť. Nespomínam ani dievčenské záchody v škole č. 110, kde som ako deväťročná harcovníčka čierneho trhu v hnedej školskej uniforme z drsnej látky vyberala od spolužiačok po päť kopejek za to, že sa mohli dotknúť fľašky kokakoly, ktorú nám priatelia priniesli z mýtickej *zagraníci* (zahraničia). Ani môj podvedomý tik, pre ktorý dodnes kradnem posledný croissant z opulentných bufetových stolov v rozkošných hoteloch, kde často prespávam na svojich pracovných cestách.

Áký by malo zmysel vyspovedať sa z trvalého pocitu, že obývam dva paralelné potravinové vesmíry: jeden, v ktorom je bežné ochutnávať degustačné menu v reštauráciách ako je Per Se alebo Noma, a ten druhý, v ktorom si obyčajný banán – ktorý sa dal kedysi v ZSSR zohnať ako vzácnosť iba raz do roka – až doposiaľ udržiava takmer fetišistický vplyv na moju psychiku?

Tieto príbehy, ktoré som si uchovávala v sebe, tvoria náplň tejto knihy. V princípe sú práve ony dôvodom, prečo *naozaj* píšem o jedle. Ale nie sú to iba moje príbehy. Pre každého občana trisťomiliónovej sovietskej supervelmoci nebolo jedlo nikdy individuálnou záležitosťou. Chlebové nepokoje v roku 1917 viedli k zvrhnutiu cára. O sedemdesiatštyri rokov neskôr pomohol katastrofálny nedostatok potravín hodiť potácajúce sa Gorbačovovo impérium na smetisko. Medzitým zahynulo od hladu v období stalinskej kolektivizácie sedem miliónov ľudí; ďalšie štyri milióny umreli od hladu počas vojny s Hitlerom. Dokonca i v pokojnejších dobách za Chruščova a Brežneva prekonávala dráma, aké jedlo dať na stôl, všetky ostatné starosti. Kolektívny socialistický osud vystávania v radoch na potraviny zjednocoval súdruhov zo všetkých pätnástich zväzových republík cez jedenásť časových zón. Jedlo nás spájalo pri rituáloch obsesívnej sovietskej pohostinnosti – *viac* sledov, *viac* diétnych párkov –, spoločne sme závideli a nenávideli tých niekoľkých privilegovaných, podvodníkov a straníckych potrimiskárov, ktorí mali

prístup k lepšej klobáse. Jedlo ukotvovalo domácu realitu totalitného štátu a dodávalo záblesky nádeje do života, ktorý bol väčšinou ponurý, niekedy absurdne komický, z času na čas neznesiteľne tragický, ale súčasne naivne optimistický a radostný. Ako poznamenal istý akademik, jedlo je definíciou toho, ako Rusi pretrvali až do súčasnosti, ako si predstavovali budúcnosť a ako sú spojení so svojou minulosťou.

Táto minulosť je dnes preč. Zmizla po páde Sovietskeho zväzu. Namiesto „socialistickej vlasti“ zostali kultúrne ruiny, obrovité archeologické nálezisko sovietskej Atlantídy. No nie sme pripravení opustiť tieto rozvaliny. Zvrhnuté bezhlavé sochy vodcov, zborníky piesní a obaly od cukríkov, krvavočervené pionierske šatky, sovietske mlieko v špinavých trojhranných kartónových obaloch – všetci ľpieme na týchto fragmentoch. Na rozdiel od melancholických ruín, ktoré podnecovali romantickú nostalgiu za idealizovanou minulosťou, nám zostali kúsky našich fyzických domovov a životov, ktoré sme kedysi žili. To všetko je pre nás dodnes obtiažkané zmyslom: historickým, politickým, osobným. A takmer vždy dvojznačným.

Vlastné fragmenty socializmu som začala zbierať v roku 1974, po niekoľkých týždňoch života vo Philadelphii. Mama sa okamžite do *Ameriky* zamilovala. A ja? Schúlila som sa na našej vyležanej utečeneckej pohovke, čítala si Čechovove Tri sestry a fňukala spolu s postavami: „Do Moskvy... do Moskvy.“ Moje detské fantázie o kapitalistických delikatesách sa rozbili pri prvej skúsenosti s jedlom vo vývarovni nazvanej Robin Hood. Zabehol mi chuchvalec amerického kapustového šalátu a neveriacky som zízala na oslnivo biely syr značky Velveeta. Zatiaľ čo mama doma radostne plieskala kolieska salámy firmy Oscar Mayer na krajce neznámeho chleba značky Wonder (Zázrak), ja som si privolávala vôňu tehličiek moskovského ražného chleba z kysnutého cesta a zatuchnutý zápach lacnej krakovskej klobásy. Nepochybujem o tom, že som počas oných prvých týždňov vo Philadelphii stratila chuť. Pretože jedlo tam vyčerpalo svoj politický pátos, pohostinnosť i onú heroickú auru nedostatku a prestalo čokoľvek znamenať.

Ako biedna sirota som chodila po našom byte a opakovala si naše sardonické sovietske vtipy o *deficite* (nedostatku). „Nakrájali by ste mi sto gramov klobásy?“ spýta sa muž v obchode. „Doneste si tú klobásu a my vám ju nakrájame,“ odpovie mu predavačka. Alebo: „Prečo

chcete emigrovať?“ „Lebo mám už po krk osláv,“ odvetí Žid. „Kúpil som toaletný papier – oslavujeme. Kúpil som klobásu – znova sa oslavuje.“

Vo Philadelphii nikto neoslavoval salámu od Oscara Mayera.

Aby som oživila svoje chuťové poháriky, začala som sa v duchu hrať hru. Predstavovala som si sama seba na *dači*, teda na vidieckom dome, obklopenú pichľavými egrešovými kríkmi. Mentálne zaváram a nakladám chute a vône svojej sovietskej socialistickej minulosti do imaginárneho trojlitrového zaváraninového pohára pamäte. Mám v ňom čokoládovú tyčinku zo závodu Červený október, vyznamenaného Leninovým radom, zabalenú do obalu s veselým dieťaťom. Mám v ňom Jubilejné koláčiky v šarlátovom obale z továrne Bolševik, ktoré sa tak dráždivo rozpúšťali, keď ste ich ponorili do čaju zo žltého balíčka s vyobrazením slona. Pred očami svojej pamäte rozbaľujem fóliu na roztláčenom trojuholníkovom syre značky Družba. Prehrabávam sa imaginárnou hliníkovou vidličkou v industriálnej strúhanke mäsových karbonátok za šesť kopejok, pomenovaných na počesť Stalinovho komisára zásobovania.

Isteže sa vyskytol aj ideologický mrak, zatienujúci moje nostalgické cvičenie. Syr značky Družba, klobása, čokolády – všetko to boli produkty nenávideného stranického štátu, z ktorého sme utiekli. Pri spomienke na to, ako mi mama čítala Prousta, som si vymyslela výraz, ako to všetko pomenovať. *Otrávené madlenky*.

Toto sú moje spomienky na „otrávené madlenky“. Bola to moja matka, môj tradičný spolusprisahaneč v kuchyni a môj sprievodca našou minulosťou, kto prišiel s tým, ako vyjadriť túto epickú disjunkciu, túto vzdorovitú kolíziu kolektivistických mýtov a osobných antimýtov. Budeme rekonštruovať každú dekádu sovietskej histórie – od prológu 10. rokov minulého storočia až po súčasné postskriptum – cez prizmu jedla. Vydáme sa spolu na dlhú cestu, ktorá sa nepodobá na žiadnu inú: budeme spoznávať dekádu za dekádu sovietskeho života prostredníctvom jedla a varenia. Kuchyňa a jedáleň budú našimi strojmi času a inkubátormi spomienok. Spomienok na vojnové prídellové lístky a grotesknosť spoločných kuchýň v komunálnych bytoch. Na Leninove krvavé rekvirácie obilia a Stalinove maniere pri stolovaní. Na debaty v chruščovovských kuchyniach a na katastrofálnu Gorbačovovu protialkoholickú politiku. Na jedlo ako ohnisko našich každodenných životov a – napriek všetkým depriváciám a nedostatku – na našu nutkavú pohostinnosť a dojímové, neskutočné hodovanie.